

LA IDENTITAT DE JAUME FERRER, EL NAVEGANT (1346)*

Gabriel Llopart Moragues

Hi ha dos personatges mallorquins que no manquen mai en l'historiografia europea del segle XX. Compareixen en els manuals propis del batxillerat i en els textos universitaris d'una certa amplitut. Un d'ells és en Ramon Llull. L'altre es diu en Jaume Ferrer. Se'ls esmenta sempre en el trànsit de l'Edat Mitjana a la Modernitat quan s'obri el món als descobriments geogràfics, quan la navegació comença a emprar de forma realment seriosa la carta nàutica i l'agulla nàutica o bruixola.

No és cosa de berbes el que aquests dos mallorquins hagen estat els dos més coneguts internacionalment. El que passa és que estaven els dos envoltats d'una certa boirina que els aquilatava més que res com el que diria el nostre poeta dos "antichs profetes vivents". Ramon Llull actuava com a viatger incansable tan aviat interessat per l'alquímia com expert en l'instrumental nàutic modern. Jaume Ferrer compareixia al mateix temps que desapareixia amarinant una nau que obria la ruta marítima dels portuguesos cap a les Indies, mentre feia la via del Riu de l'or. Eren talment dues figures de llegenda que sortien de l'Edat Mitjana per entrar en l'Edat Moderna però que es quedaven en el llindar del canvi. Eren duesombres al sol ixent del Renaixement.

A mesura que el segle XX ha avançat Ramon Llull ha quedat més ben perfilat com el missioner laic que va esser i s'ha acabat per encaixar-lo en el sector de dinamitzadors del Cristianisme contemporani.

El que ha passat amb l'altre personatge, en Jaume Ferrer, és que ha quedat difuminat i gairebé ningú sab ben bé d'ell que s'és estat. Hi ha hagut una confusió de targetes d'identitat i a la fi hom diria que quan se l'ha individuat, llavors automàticament se l'ha foragitat.

Vegem d'aclarir el tarannà d'aquest navegant dissortat. I comencem per endinsar-nos en la ciutat vella de Mallorca recercant el seu record.

Si ens posam davant l'església de Sant Joan de Malta, abans anomenada Sant Joan de Mar, ens trobarem a la vora d'una travessia que comunica actualment la

---

* Discurs d'Ingrés en l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics, pronunciat el dia 2 de març del 2000.

plaça de la Drassana amb l'hort del Rei. Aquesta travessia en el segle XVIII tenia els tres trams batejats amb tres noms diferenciats: Carrer ample de Sant Joan, Carrer estret de Sant Joan i Carrer de Troncat. Ara bé, la nomenclatura actual del carreram de ciutat prové, segons explica Josep Maria Quadrado en un autògraf titulat "Observaciones sobre la titulación de las calles" (1865), d'un dictamen que va demanar el Governador Civil a la Academia Provincial de Ciencias y Letras, i en ella es proposava el nom de Jaume Ferrer al carrer ample de Sant Joan i el de Vallseca -així a seques- al carrer estret de Sant Joan juntament amb la seva continuació, el carrer de Troncat.¹

Fa anys, quan vaig començar a desenredar el cabdell dels cartògrafs medievals que havien treballat en el vell port de Mallorca, me vaig trobar amb mitja dotzena de dibuixants que vivien en el segle XV entre el carrer del Mar i la vella Drassana.² La pregunta òbvia davant aquell llistat de noms era aquesta: Perquè sols ens ha restat un nom de cartògraf, el de Gabriel de Vallseca, quan les illetes veïnes estaven poblades per d'altres tants col·legues de l'ofici?

Ara estam en condicions de respondre. El fet és que a Mallorca havíem perdut el record de tot l'estament de navegants i la seva memòria ens va haver d'arribar de fora i el vàrem haver de reaprendre.

Sembla que el primer monument amb que varen ornamentar la ciutat els ajuntaments del segle XIX va esser el de Jaume Ferrer que presideix encara la plaça de la Drassana. Possiblement després de la llei d'en Mendizábal (1836) semblà que havien de fer-se visibles figures destacades en l'àmbit civil i es va pensar començar pel navegant en qüestió.

L'actual estàtua és una còpia, un tant divergent, de la primitiva tallada per l'escultor Jacint Mateu cap a l'any 1843 i que pagà l'Ajuntament. Aquesta més antiga es troba avui baix les voltes de l'antic Consolat de Mar, al peu de l'escala de caragol que munta a Presidència del Govern. Ambdues ens presenten un home alt i escardalenc, vestit amb indumentària dels Austries la primera, i amb traça medieval la segona. Un àncora i unes cordes el defineixen com a home de mar. Miquel dels Sants Oliver, en el seu llibre "Treinta años de Provincia" califica la imatge de raquítica i mutilada. Així que al cap dels anys, en 1914, es va substituir per una còpia, segona edició corregida i augmentada, obra de Joan Grauches. Totes dues són de pedra de Santanyí, però de molt millor veta i pedrera la darrera.³

L'idea d'alçar el monument d'on vengué?

Sembla que tot començà mig segle abans, amb el tombant donat a l'Història pels jesuïtes exiliats a Itàlia. El canvi d'aires va oxigenar en primer terme als religiosos exiliats i, en segon lloc -increïble paradoxa- als mateixos enciclopedistes exiliants. El P. Juan Francisco Masdeu a la seva *Historia Crítica de España y de la cul-*

¹ Ms. de la Biblioteca Gabriel Llabrés. Palma.

² LLOMPART MORAGUES, G., *La pintura medieval mallorquina, su entorno cultural y su iconografía*, I, Palma, 1977, pp. 176-179.

³ VIDAL ISERN, J., *La escultura mallorquina en el siglo XIX*, Palma, 1963, p. 9.

tura española,⁴ va escriure aquestes paraules, que després els mallorquins, a Palma per tant, varen subratllar: *El origen de toda la ciencia náutica moderna fue, sin duda, la famosa academia que abrió el príncipe Enrique III, hijo de Juan II de Portugal, para la cual escogió maestros excelentes, entre quienes la Historia nombra con gran distinción un cierto Jayme mallorquín, matemático habilísimo, muy versado en la marina y práctico en instrumentos y cartas de navegar.*

El P. Antoni Ramon Pascual, monjo de La Real i professor de la Universitat Literària, va acusar rebut de la preciosa informació en el llibre *Descubrimiento de la aguja náutica* (Madrid, 1789), dedicant-li un capítol intítulat "A un mallorquín criado en la Escuela de Matemáticas Luliana de Mallorca, se debe el mayor aumento de la navegación, con que se halló el nuevo camino para las Indias Orientales y se descubrieron las Occidentales".⁵

Qui seria aquest mallorquí? El P. Pascual no sab per on tirar. Perquè ell ha vist i manejat la carta geogràfica d'en Gabriel Valseca que acabava de comprar a Florència el futur Cardenal Despuig, aleshores auditor de la Rota, i bé li agradaria poder identificar el savi esmentat pel P. Masdeu amb l'autor del mapa que li mostrà mossèn Despuig. Però canten papers i menten barbes: és evident que un Jaume no pot esser un Biel així que "le queda a Gabriel Valseca la gloria de haber merecido ser el Jefe de la Academia y si no fue el jefe fue de los principales asociados". "Finalmente, de todo resulta a Mallorca duplicada la gloria", escriu. Decididament qui no es conhorta es perquè no vol....

Amb tot i això, com veuen, ja tenim enfilats dos grans del rosari que prest passaran els confreres de l'intel·lectualitat mallorquina romàntica: han sortit a la llum pública dos noms importants: el mestre Jacome de Mallorca de la Crònica de Eannes de Asurara, filtrat a través de la bibliografia anglesa que emprava Masdeu, i el mestre de cartes de navegar Gabriel Valseca que, per cert, firma el seu mapa. L'any 1806 surt de l'impremta de Jaime de Villanueva un dels volums dedicats a València del *Viaje Literario a las Iglesias de España*,⁶ el qual dóna compte d'haver descobert a la cartoixa de Valdecristi (Segorbe) un mapa firmat per un tal Macià de Viladesters, en el qual ha trobat la notícia marginal de que l'any 1346 una nau comandada per Jaume Ferrer de Mallorca fa la via del Riu de l'Or, a la costa occidental d'Àfrica, i tot d'una insinua la seva sospita: No serà aquest Jaume Ferrer, navegant, el mestre Jaume contractat a Portugal de que parlen els savis jesuïtes exiliats?... Ja tenim la tercera llàgrima del rosari....

He llegit per qualque banda que temps era temps en que l'Esquadra de S.M. Britànica entreverava un filet decolorat en el cordam de tots els navilis. No sé si és ver o no és ver, però si que ho és que tot el que succeïx a l'illa de Mallorca en el segle passat ho trobareu entreverat en els escrits del cronista Joaquim Maria Bover.

⁴ MASDEU, J.F., *Historia Crítica de España y de la cultura española*, I, Madrid, 1783, p. 134.

⁵ PASCUAL, A.R., *Descubrimiento de la aguja náutica*, 1789, p. 81.

⁶ VILLANUEVA, J., *Viaje Literario a las Iglesias de España*, IV, Madrid, 1806, pp. 24-30.

L'any 1842 el nostre home publica la *Memòria biogràfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*. En ella s'insereix un article dedicat a Ferrer, Jaime "Mallorquín peritísimo en la náutica", que repeteix a la *Biblioteca de Escritores Baleares*.⁷

En aquest darrer article Bover esmenta un "Discurso" escrit o pronunciat per ell l'any 1842 titulat "Valseca. Estudios Hidrográficos" que havia incluit a la revista local "Almacén de frutos literarios"⁸ de que féu tirada apart, i que acaba distingint d'una vegada una de s'altre les figures de Macià de Viladesters, Gabriel de Valseca i Jaume Ferrer, i apuntant, gràcies a notícies proporcionades per monsieur J. Tastu, de viva veu, en un viatge fet a Mallorca l'any 1837, que a la Biblioteca Nacional de Paris obrava una carta geogràfica mallorquina de l'any 1375 de la que es contaven meravelles, però no es podia donar res per cert en no esser el que de moment interessava més al publicista: la glòria de Mallorca.

La carta mallorquina de 1375 era la que molt més envant s'atribuiria al mestre jueu Cresques Abraham i abans al seu fill Jafudà Cresques. Però tot això estava encara molt verd. Tan verd que el primer encontre de Tomàs Aguiló amb Jafudà Cresques va donar lloc a una mala intel·ligència. El text paleogràfic era tan embullat que en lloc de Jafudà o Jehudà Cresques, l'erudit Aguiló va transcriure *Benda Crescas*.⁹ I així va passar a una obra d'envergadura de l'història de Mallorca, el *Cronicón Mayoricense* d'Alvaro Campaner.¹⁰ *Nihil simul inventum et perfectum*.

Tornant ara al subjecte del nostre discurs, ara es comprèn bé el que la ciutadania benpensant de finals del segle XIX sabia respecte dels nous carrers i monuments que embellien els entorns de Sa Llonja. Com ho sabien i perquè ho sabien.

Però el que ens cal aclarir d'una vegada és el que en podem i en devem saber nosaltres que avui som els hereus i transmissors del patrimoni.

Volem cenyir-mos al navegant Jaume Ferrer al qual volgué honorar la nostra classe política liberal i deixar de costat el que fa als cartògrafs medievals que es guanyaren ses sopes al Port de Mallorca i als quals dedicà la seva atenció el Dr. Gabriel Llabrés Quintana, mestre de Pedro Aguado Bleye, el gran manualista i divulgador de la Història d'Espanya i Europa en el temps de la segona República.

Un dels socis més abrinats de l'incipient Arqueològica Lul·liana va esser en Miquel Bonet Ferrer. Ell va publicar l'any 1895 una nota en el BSAL amb el títol ben significatiu de "Jaime Ferrar (¿Ferrer nuestro célebre navegante?)",¹¹ en la qual donava compte d'haver trobat notícies sobre un cert Jaume Ferrar, mercader, que navegava per la Mediterrània pocs anys abans de la pesta negra de 1348.

Aquestes notícies són, en primer lloc, una súplica de dos ciutadans mallorquins -Simó Branxifort i Jaume Ferrar- del 13 de febrer de 1341, al lloctinent reial

de Jaume III de Mallorca,¹² demanant que obligui als jurats a complir el compromís contret amb ells de dar-los en préstec la quantitat de 700 lliures per nolietjar la seva coca dita "Sant Joan" i transportar des de Sicília a Mallorca set mil quarteres de blat, cereal que segons pareix momentàniament mancava a l'illa. No sabem el resultat que va obtenir la queixa.

En segon lloc, quatre missives dels jurats de Mallorca a Jaume Ferrar, patró de nau, una del 5 de juliol i l'altre del 11 d'agost de 1342, més una tercera endreçada a la tripulació i una quarta al batle de Calvià, amb la mateixa data, encaminades totes quatre a procurar que el carregament del blat de Sicília que transporta la nau se canalitzi cap al port de Mallorca.¹³

En tercer lloc, disposam d'una lletra de presentació del lloctinent reial de Mallorca, en nom de Pere IV d'Aragó del 17 de setembre de 1343 perquè el vicealmirall Mateu Mercer, que navega amb les galeres de València, afavoresca la nau d'en Jaume Ferrar que comença la via de Flandes.¹⁴

En Miquel Bonet, el recercador esmentat, pensa que aquest "Jaume Ferrar" siga el "Jaume Ferrer" que compareix a la carta de Macià de Viladesters, jueu convers, datada el 1413 i que veim pintat en la seva carta a l'altura de l'Àfrica occidental amb la següent llegenda: *Partí lo uxer d'en Jaume Farrer per anar al Riu de l'or al jorn de Sant Lorens, qui és a X de agost i fo l'any MCCCXLVI*.¹⁵

Avui sabem que en Macià de Viladesters se limità a copiar la miniatura de la nau i la llegenda que l'acompanya del model de carta geogràfica fet pel seu mestre, el també convers, Jaume Ribes i el seu pare, el jueu Cresques Abraham i que està datat al 1375.¹⁶

Sabem avui que el mapa de Cresques Abraham de 1375 depen en bona part del mapa de Angelí Dulcert firmat a Mallorca l'any 1339. També tenim avui localitzat a Mallorca el cartògraf Dulcert pels averanys de 1340.¹⁷ Però la miniatura de l'expedició de Jaume Ferrer de 1346 no compareix en la carta esmentada. En canvi crida l'atenció el que Pere Rossell, un cartògraf mallorquí de mitjan segle XV, col·loca a la seva carta de la Biblioteca Estense de Mòdena una nau encara en el mateix paratge que la situaven les obres depenents del taller dels Cresques. Però sense cap llegenda. Es veu que ja havia deixat d'esser notícia el viatge de Jaume Ferrer.

Ara bé, el que l'expedició deixàs d'esser notícia en el segle XV no vol dir que no ho deguésser cent anys abans, a 1375. Els Cresques no esmenten en les seves

¹² Ordenam, completam i reproduim en el nostre apèndix els documents recollits per M. Bonet. Vegeu ara Apèndix documental, I.

¹³ Apèndix documental, II i III.

¹⁴ Apèndix documental, IV.

¹⁵ No hi ha reproduccions modernes de la peça. Utilitzo la de l'Institut Milà i Fontanals (CSIC) de Barcelona.

¹⁶ Utilitzo la reproducció del full 3 de *El atlas catalán de Cresques Abraham*, Barcelona, Diafora, 1975.

¹⁷ LLOMPART, G., "Registro de los cartógrafos medievales activos en el Puerto de Mallorca", *Anuario de Estudios Medievales*, 27 (1997), pp. 1118-1148. Documentos 1-3 datados en 1344 y 1345.

⁷ BOVER, J.M., *Biblioteca de escritores baleares*, I, Palma, 1868, pp. 283-284.

⁸ BOVER, J.M., "Valseca. Estudios Hidrográficos", *Almacén de frutos literarios*, 74, Palma (9-X-1842), pp. 1185-1187.

⁹ AGUILÓ, T., *Almanaque de las Islas Baleares*, Palma, 1877, p. 88.

¹⁰ CAMPANER, A., *Cronicón mayoricense*, Palma, 1881, p. 76.

¹¹ BONET FERRER, M., "Jaime Ferrar (¿Ferrer nuestro célebre navegante?)", *B.S.A.L.*, VI (1899), pp. 55-56.

cartes les expedicions dels navegants mallorquins a Canàries, recentment descobertes, a partir de 1342. Més encara, la referència a l'expedició de Jaume Ferrer al Riu de l'Or, amb la data exacta (1346) ens fa pensar que, per una banda, vol esperonetjar la curiositat dels lectors cap a l'or subsaharià, i per altre depen d'alguna carta anterior que ha anat perduda. Sembla estrany que de bones a primeres un mapa amb tantes curiositats com el de 1375 no en porti cap de datada en no esser la de 1346 que és trenta anys anterior.¹⁸ Sembla que faça olor de floridura!

De tots modos, és tan rònega la notícia que després d'esmentar un assumpte tan engrescador com la mina de l'or medieval europeu ens deixa amb les ganes de saber-ne més: -Ara, mestre, va partir però, hi va arribar al Riu de l'Or? Sí o no?...

L'historiador Pierre Chaunu, quan parla d'en Jaume Ferrer el navegant mallorquí de 1346 esmenta al seu costat l'expedició genovesa dels germans Guido i Hugo Vivaldi de l'any 1291.¹⁹ Els germans Vivaldi, segons el cronista Jacopo Doria, salpen de Génova, toquen Mallorca, Gibraltar i volten el cap de Bojador. Volen arribar a la Índia donant la volta a l'Àfrica. Aquests no pensaven en l'or sinó en les espícies, que la conquesta de Sant Joan d'Acre pels turcs en aquell any de 1291, estaven encarint i mancabant. Ningú sab a Génova com va acabar l'expedició dels Vivaldi, perquè en Jacopo Doria no ho diu. I tampoc sabem a Mallorca com va acabar l'expedició d'en Ferrer perquè tampoc ens ho diu en Cresques Abraham.

Quan Pierre Chaunu esmenta emparellats aquests dos enigmàtics viatges, els aplica la paraula de fracàs. Pot esser que seria més realista qualificar-los amb un altre mot: tanteig. La porta dels grans descobriments es resistia a esser forçada i esbucada. Cap a 1450 Enric el Navegant emprà mètode i paciència i a la fi els seus serrallaires, a força de provar claus del gran menat, varen trobar la clau escaient per obrir la porta d'Àfrica i tot seguit la porta de la Índia, la d'Àsia.

Tornem al nostre conciudadà i protagonista: que és Jaume Ferrer o Jaume Ferrar? Hem vist que el consoci de la SAL duptava si el mercader Jaume Ferrar seria el mateix Jaume Ferrer. De fet ell sols coneixia alguna menció d'en Jaume Ferrar. Ara en tenim un grapat més. Però parlant en plata cap de concloent i definitiva.

Per començar, com al segle XIV la meitat, al menys, de la documentació està en llatí, la meitat de la documentació no ens serveix per destriar un Ferrar d'un Ferrer. En llatí els dos es diuen *Ferrarius*. I qui a Ciutat és capaç de dir-mos si el nom del carrer de la Farreria vé de *Ferrarius*, si no ha estudiat llatí?... Per complicar més la qüestió el llinatge Ferrer en romanç s'abreia amb una o dues 'f'...

El *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV* de Joan Miralles (Barcelona, 1997) abans de la peste negra esmenta un esplet de Ferrer i uns pocs Ferrar. Si juntam les dades recollides per Bonet, les dades recopilades per Miralles i la documentació pellucada per mí mateix podem arribar a n'aquesta conclusió:

¹⁸ "Partich l'uxer d'en Jacme Ferer per anar al riu del or al gorn de Sen Lorens qui es a X de agost qui fon en l'any MCCCXLVI", Transcripció en *El Atlas Catalán...*, p. 98.

¹⁹ CHAUNU, P., *La expansión europea (Siglos XIII al XV)*, Barcelona, 1972, pp 38-40.

sabem quina era la seva família, la família genovesa dels Ferrar existents a l'illa des de finals del segle XIII i connaturalitzada en el XIV, com tants d'altres emigrants.

El dia 27 de juliol de 1293 el matrimoni format per Giacomino Ferrar de Casamaveri i la seva muller Benvenguda, genovesos i ciutadans de Mallorca, venen unes cases situades prop dels banys d'en Xiprès de Riglos, a la vora de la Riera, a n'en Gandolfo Daxani, genovès, de professió bescuiter, absent.²⁰ Quaranta anys després, l'any 1336 a l'illeta de la Lotja dels genovesos hi seguexen habitant la dona na Ferrara, pres la Lotja, i na Gandolfa. Dels marits no se'n fa menció.²¹

El 16 de juny de 1346 Jaume Ferrar, mercader, ciutadà de Mallorca, fill de Jaume Ferrar difunt, ven una casa veïna a la de la mare, i cedida per aquesta, ben aprop de la lotja dels genovesos.²²

Dia 27 d'octubre de 1347 se ven un censal d'una casa veinada que toca, diu el document, amb la que fou d'en Jaume Ferrar (*Jacobi Ferrarii*, sic) i que està molt prop del pont de n'Escala, damunt la Riera. El compra precisament na Juliana, viuda de n'Andreu s'Escala.²³

El document que ens treu el gat del sac és la partició de l'herència d'en Jaume Ferrar *senior*.²⁴ D'ell es despren que el cap pare va casar dues vegades : la primera amb Perrina (o Pierina) filla d'un bescuiter anomenat en Mercanti. D'aquest matrimoni nasqueren i moriren prest un fill Lanfranco i una filla Margherita. Del segon matrimoni amb Benvenguda (Benvenuta) degueren nàixer n'Antoni, que morí jove, en Bartomeu que es va fer frare dominic i arribà a conseller reial de Pere IV el Cerimoniós,²⁵ en Joan i en Giacomino. Aquest Giacomino deu esser el protagonista de l'aventura nàutica que ens ocupa. El germà, Joan, segurament és el patró de nau que en el Corpus de Joan Miralles té l'alberg a l'illeta d'en Beneito di Levanto a la plaça vella de Santa Margalida.²⁶

En resum, que en Jaume Ferrer resulta esser un Giacomino Ferrar di Casa Maveri, immigrant de segona generació, genovès de sang i mallorquí de naixement i ciutadania.

Si acceptam aquesta conclusió semblen conjuminar-se les dades que posseim: l'experiència marinera, la protecció reial, la relació amb la colònia genovesa, majorment centrada en la seva llotja. Inclús la venda de la seva casa el mes de juny de 1346 essent així que l'uxer en que partí ho féu el següent mes d'agost.

Dos anys abans, el 1344, la filla d'un altre Jaume Ferrar genovès, anomenada Benencasa, viuda d'un famós patró de nau Daniel Ca, o Daniele Cane, naturalitzat mallorquí, agraiia la firma d'un testimoni a l'escrivania reial que li posava en una

²⁰ A.R.M., E.C.R. 354, ff. 109 ss.

²¹ MIRALLES, J., *Corpus d'antropònims...*, pp. 224-225.

²² A.R.M., E.C.R. 367, f. 237v.

²³ A.R.M., E.C.R. 369, f. 176v.

²⁴ Apèndix documental, V.

²⁵ Bartomeu Ferrar, O.P., cit.: "*Dominus reformator Gilabert de Centelles ibat per patuum castris [de la Almudaina] loquendo cum fratre Bartolomeo Ferrarii, predicatore*" A.R.M., AH-6600, s.f. Ad diem 31-10-1358. La qualitat de conseller reial consta pel tenor del document ECR 367, f. 237v (juliol 1346).

²⁶ MIRALLES, J., *Corpus d'antropònims...*, p. 211.

transacció de propietat.²⁷ El testimoni es deia Angelino Dulcert, autor del primer mapa firmat de l'escola mallorquina (1339). Estam davant un altre immigrant il·lustre, genovès i ciutadà de Mallorca.

Acab amb el desitg de que els immigrants de Mallorca del segle XXI no desmeresquin dels dels segles XIII i XIV, les esplèndides obres dels quals no sabem si hem de dir si són italianes o nostrades. Senyores i senyors, diria que són obres d'Europa, de l'Europa d'ahir que volem que siga l'Europa del futur.

²⁷ LLOMPART, G., "Registro...", pp. 1130-1131. Aquest altre Jaume Ferrar, casat amb Alegre, pare de Benincasa l'esposa den Daniel Ca, patró de nau, que exercia de bescuiter (*biscocterus*) era mort l'any 1314 en què la seva vídua Alegre estableix la casa en què vivia, veïna de la botiga del important mercader Bernat des Portell, a un tal Pere Bonifaci (doc. del 7-II-1314 en A.R.M., E.C.R. 419, f. 180).

APÈNDIX DOCUMENTAL

I

1341, febrer, 13. Ciutat de Mallorca

Súplica dels ciutadans Simó de Branxifort i Jacme Ferrar al lloctinent reial Roger de Rovenach.

A.R.M., AH. S-15, f. 53.

Comparuerunt coram honorabili domino Rogerio de Rovenacho, milite, camerlengo ac locumtenenti regio in Maioricis, Simon Branxifort et Iacobus Ferrar, cives Maioricarum, et presentarunt dicto domino locumtenenti supplicationem sequentem :

Dominationi vestre humiliter supplicant Simon Branxifort et Iacobus Ferrar, cives Maioricarum, quatenus dignetur compellere iuris remediis opportunis venerabiles iuratos Maioricarum ad dandum eisdem supplicantibus et ex causa mutui numerandum DCC libras regalium Maioricarum minorum.

Etenim ipsi venerabiles iurati predecessores sui in eorum officio, sollemniter et efficaciter, convenerunt eisdem supplicantibus dare et numerare ex dicta causa mutui duos solidos pro qualibet quarteria ex septem millibus quarteriis frumenti quas iidem supplicantes convenerunt ipsis venerabilibus iuratis reifacere et aportari de Sicilia huc Maioricis, cum quadam ipsorum navi vocata "Sanctus Iohannes", in cuius rei auxilium iidem iurati promisserunt facere supplicantibus ipsis mutuuum memoratum, capiens summam in universo dictarum DCC librarum.

Et ipsum mutuuum fecisse debuissent tempore diu est lapso in videlicet XVI kalendas ianuarii proxime preteritis, quo tempora dicta conventio fuit facta et de presenti ipso eodem tempore conventum fuit mutuuum fieri antedictum.

Item, quia in predictis pena mille librarum dicte monete fuit apposita dicta conventionem de dicto mutuo rata nihilominus permanente, et dicti venerabiles iurati, a dicto tempore citra per eos conventa venientes distulerunt et adhuc differant et contendunt facere ipsis supplicantibus mutuuum antedictum, quamvis inde fuerint et verbis et scriptis pluries revisitis sic quod, procul dubio, ipsi iurati in penam incidunt antedictam, quam ex pacto est, ipsis supplicantibus, aplicanda, idcirco petunt et humiliter supplicant per vestram dominationem declarari ipsam penam commisam fuisse, et ad eam ipsis supplicantibus solvendam dictos iuratos condemnari et eosdem condemnatos compelli.

Item, quod dicti supplicantes, ut convenerunt, dictam suam navem prepararunt quae etiam diu est hinc recessisse causa aportandi dictum frumentum, si dicti venerabiles iurati eis complevisset mutuuum sepe dictum, et, ob moram ipsorum iuratorum in premissis adhibitam, iidem supplicantes maximos sumptos fecerint damnaque ac interesse sustinuerunt, ideo supplicant quod, dictos iuratos, per vestram dominationem in dictis sumptibus dampnis et interesse solvendis eisdem condemnatos compelli, super faciendis et sustinendis, vestrum officium impleatis.

Et incontinenti dictus dominus locumtenens commissit dictam cognitionem venerabili assessori suo.

II

1342, juliol, 5. Ciutat de Mallorca.

Manament reial de recollida de la nau de Jaume Ferrer al port de Mallorca.

De nós, en Roger de Rovenach, cavaller, lochtinent ... al amat en Jacme Ferrar, patró de nau e ciutadà de Mallorques, saluts e dilecció.

Com nós aiam entès que vós avetz carregada la vostra nau de forment en Sicília per portar en altres parts e non en Mallorches, e nós aiam mester i necessari lo dit forment en Mallorches, empersò manam vos, expressament sots la major pena que posar vos podem, que vós encontinent lo dit forment vengats descarregar assí en Mallorches.

Certificam vos, de part dels jurats de Mallorches, que eyls vos daran per carta de ajuda XII diners, la qual ajuda és major que eyls molta aien dada.

Encara si mester hi serà vos daran alguna cosa més.

Datum ut supra.

III

1342, agost, 11. Ciutat de Mallorca.

Altre manament semblant endreçat a la tripulació.

De nós, en Roger de Rovenach, etc. als amats nauers, scrivà, pavesers, balesers servicials e mariners i altres quals que quals sotmeses del dit senyor nostre rey, anans ab la nau den Jacme Ferrar de Mallorca, als quals les presents pervindran, saluts e dilecció.

Com nós aiam entès de cert que la dita nau és en les mars de la yla de Mallocha, carregada de gran, i per alguns negocis nós aiam mester aqueyl en Mallorca, en per amor d'assò, de part del senyor nostre rey, vos deim e us manam a cascun, sots pena de cos i d'haver i de la feultat en que sots tengutz, no contresant lo sacrament i homenatge que sots tenguts a seguir en la nau, que vosaltres ab tot vostre poder, de grat o de força, fets en tal manera que la dita nau ab tot lo càrrech de gran qui y és, menets assí en Mallorca i assò no triguets en neguna manera.

Datum ut supra.*

IV

1343, septiembre, 17. Mallorques.

Carta de presentació de Jaume Ferrer signada per el lochtinent reial de Mallorca, dirigida al vicealmirall Mateu Mercet.

* Altres lletres equivalents dirigides al amat Jacme Ferrar patró de nau i al batle de Calvià (donat que, segons es deia, la dita nau -navis Iacobi Ferrar- estava ancorada a la platja de Paguera).

A.R.M., Lletres Comunes AH-4, f. 71v.

De nós, Arnau d'Erill, et cetera, als honrats en Matheu Marcer visalmirayll del senyor rey e en Jacme Scrivà, capità de les galeras de València, salut ab tota honor.

Com en Jacme Ferrar, ciutadà de Mallorques, ab una cocha sue, parten de Mallorques carregada de diverses mercaderies vaia en navech a las parts de Frandres, ab sabuda e volentat nostra. Emperamor d'assò, a instància del dit Jacme, de part del senyor rey, vos requerim, e de la nostra, vos pregam, que al dit patró e a aquells de la dita coca siats favorables e ls reebats axí com a amics vostres e sotmeses del dit senyor nostre e nangun embargament a ells ne a la dita cocha no donets, ne lexar donets, mas tota favor e tota cortesia los fassats per honor del dit senyor rey nostre.

Dat en Mallorques, XVII kalendas septembris.

V

1325, maig, 30. Ciutat de Mallorca.

A.C.M., Not. núm 14.554, ff. 32v-33.

Bevenguda, uxor Iacobi Ferrar de Casa Maveri quondam, heresque universalis ex testamento Antonii Ferrar, filii mei quondam, necnon ac donataria fratris Bartholomei Ferrar, de ordine predicatorum, filii mei viventis, heredis universalis pro medietate predicti Iacobi Ferrar patris eorum virique mei quondam, confiteor et recognosco in veritate vobis, Iohanni et Iacomino Ferrar, filiis meis presentibus heredibusque ex testamento pro alia dimidia dicti Iacobi Ferrar patris vestri quondam, me habuisse et recepisse, a vobis, plenariam et integram satisfactionem quantum ad medietatem videlicet et partem vobis contingentem pro dimidia dicte hereditatis paterne, scilicet totam dotem et donationem propter nuptias quam habebam et habere debebam in et super bonis quae quondam fuerunt dicti viri mei cuique vos ambo heredes estis universales pro dimidia et pro quibus omnia bona quae fuerunt dicti viri mei erant mihi expresse et tacite obligata, cum in alia residua medietate contingere predictis fratri Bartholomeo et Antonio Ferrar fratribus vestris heredibusque universalibus dicti patris eorum pro alia dimidia succedenda, ego tam ex causa predicti fratris Bartolomei, quam ex successione predicti Antonii quondam.

Unde quia tam de tota predicta medietate, in parte vobis contingente in solutionem predicti, a vobis bene paccatam sum et contentam voluntati mee, renunciando exceptioni [...] facio vobis et vestris bonum finem et irrevocabilem finem perpetuum [...].

Item confiteor quod habui et recepi a vobis plenam et integram satisfactionem super aliquibus bonis parafernalis quae mihi obvenerunt ex personis aliquibus et etiam super omnibus legatis sive laxiis mihi actis a quibuscumque personis usque nunc... cum cartis et sine cartis.

Testes : Paschasius Martini, Benedictus de Puteo, Iohannes Cocha et A. Arnosti.

VI

1325, maig, 30. Ciutat de Mallorca.
A.C.M., Not núm 14.554, ff. 33v-34.

Nos, Iohannes Ferrar et Iacominus Ferrar, fratres, filii et heredes per dimidia ex testamento Iacobi Ferrar de Casa Maveri, patris nostri quondam, asserentes nos esse maiores viginti V annis, attendentes quod dictum quondam Iacobus Ferrar, pater noster, dedit et assignavit, nobis et ceteris filiis suis et bonis nostris, in tutricem et curatorem, vos, dominam Bevegudam, matrem nostram infrascriptam, sub conditione quod de gestis et administratis per vos non teneamini alicui reddere rationem, prout, in testamento predicto quondam patris nostri haec et alia latius continentur, attendentes etiam vos, post susceptam administrationem predictarum tutelle et cure diligenter et sollicitè procurasse, regisse, tenuisse et administrasse nos et omnia bona et iura nostra hucusque idcirco gratis et ex certa scientia, non dolo, vi vel metu inducti sed spontanea voluntate certificati diligenter, de iure nostro et de viribus hereditariis quae fuerunt dicti patris nostri quondam, cuius heredes sumus universales per dimidia, per nos et nostros presentes et futuros, confitemur et recognoscimus in veritate vobis dicte domine Bevegude, matri nostre, presenti et notario infrascripto, vestro nomine et illorum quorum a nobis legitime stipulanti et recipienti et vestris, vos reddidistis nobis quantum ad dimidiam hereditatis, iustum et legale computum et rationem supra omnibus videlicet hiis quae ratione et occasione predictarum tutele et cure recepistis de bonis nostris, tenuistis et rexistis procurastis et administrastis a tempore mortis predicti patris nostri quondam citra quae vos inmiscuistis in administratione predicta, in quo quidem computo fuit et est deductum id totum et quantum nobis obvenit ex personis Lanfranco Ferrar et Margarite, fratrum nostrorum quondam, ex parte patris.

Quo computo per vos nobis reddito in quantum nostra interest et diligenter examinato semel videlicet secundo tertio et pluries compensatis [...] ideo, certificati diligenter de omnibus et singulis supradictis, per nos et nostros facimus vobis et vestris et bonis vestris, tam de predicta administratione quam de omnibus aliis et singulis supradictis, absolutionem, difinitionem et bonum finem [...]

Firmavit dictus Iohannes III cal. junii anno predicto presentibus testibus P. de Villalonga, Dominicus Puculluli et A. Arnosti.

Testes : A. de Verneto, Arnaldus Arnosti.

VII

1325, maig, 30. Ciutat de Mallorca.
A.C.M., Not núm 14.554, ff. 34v-35

Beveguda, uxor Iacobi Ferrar de Casa Maveri, ianuensis quodam, heres universalis ex testamento Antonii Ferrar, filii mei quondam, necnon et donataria fratris Bartolomei Ferrar, filii mei, de ordini predicatorum, qui in ingressu ordinis fecit mihi donationem de universis bonis et iuribus suis, heredum universalium pro dimidia predicti Iacobi Ferrar patris eorum quondam, ex testamenti, et nos, Iohannes Ferrar et Iacominus Ferrar, fratres, filii et heredes universales predicti quondam Iacobi Ferrar, patris nostri, pro alia dimidia, attendentes quod omnia bona mobilia et immobilia quae fuerunt dicti Iacobi Ferrar sunt communia inter nos dictos fratres, ratione successionis predicti quondam patris nostri, et te dominam Bevegudam, matrem nostram, ex personis fratris Bartolomei et Antoni Ferrar quondam, fratrum nostrorum, heredum simul nobiscum predicti quondam patris nostri, attendentes etiam quod melius et utilius est nobis et cuilibet nostrum venire ad divisionem omnium predictorum bonorum et iurium paternorum et tenere quilibet nostrum per se partem suam divisam et terminatam de predictis omnibus bonis et iuribus mobilibus et immobilibus quam in comunione remanere. Ideo gratis et ex certa scientia venimus inter nos amicabiliter, in presentia proborum hominum affinium et amicorum comunium, ad divisionem perpetuam de omnibus bonis mobilibus et immobilibus et iuribus supradictis, de quibus quidem bonis immobilibus accipio ego, dicta Beveguda, et venit ad partem meam in presenti divisione, quoddam hospitium quod est iuxta logiam ianuensium, quod fuit dicti defuncti, affrontatum, ex una parte in carraria publica et, ex alia, in hospitio Pagani Barberii et in domibus Otgerii Botar et, ex alia, in domibus quae veniunt ad partem dicti Iacomini Ferrar et in hospitio den Gandulfo, quod quidem hospitium dictus quondam Iacobus Ferrar habuit titulo donationis in dotem cum Perrina filia Mercanti, bescuyterii, defunctorum prima uxore sua, prout tenetur dictum hospitium per dominum regem ad censum quem ego et mei solvemus, in quo quidem hospitio includitur illa parte quam dictus quondam vir meus postea emit prout instrumentis inde factis continetur.

Item, veniunt ad partem mei, dicti Iohannis Ferrar, de predictis bonis immobilibus, quasdam domus quae sunt ante ecclesiam Sancti Nicolay civitatis Maioricarum, affrontate, ex una parte, in carraria publica et, ex alia, in quodam carretono qui non transit et, ex alia, in hospitio Petri de Subirats infra duos terminos anni, prout in instrumentorum inde factis continetur.

Item, veniunt ad partem mei, dicti Iacomini Ferrar, et accipio ad partem meam, de predictis bonis immobilibus, quasdam domos quae sunt in vico ubi consueverunt esse balnea den Sipsrés, affrontatas, ex una parte, in carraria publica et, ex alia, in domibus den Gandulfo et, ex alia, in domibus Nardi Iacobi et, ex alia, in domibus quae veniunt ad partem dicte Bevegude, cum onere tamen census quod ibi recipit Geraldus Adarroni, miles, et Na Ordís, in festo Pasche Domini, prout in cartis inde factis continetur.

De bonis autem mobilibus, iuribus et accionibus dicte hereditatis omnibus, venimus ad invicem ad divisionem perpetuam et partitionem amicabilem [...]

Ad haec, ego, Caterinam, uxor dicti Iohannis Ferrar, certificata diligenter de iure meo et de divisione bonorum omnium predictorum [...] promitto ipsam bonam et firmam habere [...]

Firmavit dictus Iohannes et dicta Caterina eius uxor dictum instrumentum tertio kalendas iunii anno predicto, presentibus testibus, Petro de Villalonga, Dominico Puculluli et A. Arnosti.

AGNÈS DE PACS I L'ENTORN HUMANISTA*

Maria Barceló Crespi

1. L'ambient cultural a Mallorca durant el segle XV

A aquest segle li correspon una època de canvi i de transició. D'una banda, a la Corona d'Aragó arriben amb relativa celeritat els nous corrents italians, a conseqüència de la intensificació de les relacions amb la península Itàlica i sobretot per la influència de la cort napolitana d'Alfons el Magnànim. Això no obstant, la tradició medieval és ben palesa en alguns aspectes i són anys d'esplendor del gòtic en les Belles Arts. Alhora, entre els escriptors, són abundoses les obres de temàtica religiosa i moral mentre que de manera progressiva, sobretot a la segona meitat de la centúria, s'afegeix el gust pels temes clàssics.¹

Emperò, la literatura mallorquina de creació no compta, en aquesta època, amb un ventall d'autors destacats tan nombrós com a la resta dels territoris de parla catalana, i en qualsevol cas, allunyat de l'embranchida que assoleixen les lletres catalanes durant la centúria del Quatre-cents. Així i tot, s'ha de parlar de diversos autors que representen amb dignitat el moviment cultural i literari d'aleshores a Mallorca.² Hom els anomenaria escriptors menors, concepte que no significa que la seva producció, si bé més reduïda o menys interessant que la d'una gran figura, hagi de ser menystenguda. Es el cas de Lluís o Joan de Pacs, autor de la *Doctrina Moral*, una obra erudita escrita cap el 1440 o de Francesc Prats, autor del primer incunable mallorquí en català, *Contemplació del Misteri de la Passió de Jesucrist*, publicat el 1487. Diversos autors mallorquins participaren en els concursos poètics que es convocaren arreu. Al que es celebrà a València el 1486, hi acudiren Arnau Descós, Jaume d'Olesa i Ramon Vivot.

* Discurs d'ingrés en l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics, pronunciat el dia 11 de maig de 2000.

¹ Maria BARCELÓ CRESPI/Gabriel ENSENYAT PUJOL: *Ferrando Valentí i la seva família*, Barcelona, 1996, 15-21.

Maria BARCELÓ CRESPI/Gabriel ENSENYAT PUJOL: "Pervivència de la tradició clàssica a través de la iconografia y la onomàstica en Mallorca durante la época del Humanismo", Comunicació presentada en el III Congreso internacional de Humanismo y pervivencia del mundo clásico. Alcañiz, 8-13 mayo de 2000 (en premsa).

² Jocelyn N. HILLGARTH: "Mallorca como centro intelectual, 1229-1550", *Anuario de Estudios Medievales*, 19, Barcelona, 1989, 206-211.

Maria BARCELÓ CRESPI/Gabriel ENSENYAT PUJOL: *Nous horitzons culturals a la Mallorca de la tardor medieval*, Palma, 2000.